

Yatay Geçiş

E. Erkut (Ocak 2015)

Dönem arasını (ve uzun bir İstanbul-Toronto uçuşunu) fırsat bilerek üniversite camiasını ve aday öğrencileri yakından ilgilendiren yatay geçiş konusuna eğilmek istedim. Kanımca YÖK'ün oldukça radikal olan yeni yatay geçiş yönetmeliği, üniversite sistemimizde ciddi değişiklikleri tetikleyebilecek bir potansiyele sahip. Bu yazıda yeni yatay geçiş sisteminin artılarını ve eksilerini irdelemeye çalışacağım.

Üniversite eğitimine başlayan bir öğrenci, ilk seçtiği programdan çeşitli nedenlerle başka bir programa geçmek isteyebilir. Bir lise öğrencisinin üniversite ve program seçmesi oldukça zordur. Odağında sınava hazırlanmak olan öğrenci üniversite ve program seçimine fazla zaman harcamayabilir. Yüzlerce alternatif arasından doğru seçim yapabilmek için gereken destek sistemi (rehberler, merkezi veri tabanı gibi) maalesef ülkemizde yeterince güçlü değildir. Temel işi bilgi üretmek ve yaymak olan üniversitelerimizin bazıları, maalesef adayları bilgilendirip bilinçli tercih yapmalarını desteklemek yerine reklama ağırlık vermekte ve yüzeysel bilgi ve kampanyalar ile adayları ikna etmeye çalışmaktadır. Yerleştikten sonra yüksek öğrenimi deneyimlemeye başlayan öğrenci çeşitli nedenlerle üniversitesinden veya programından memnun kalmayabilir ve yapmış olduğu tercihi sorgulayabilir. Üniversite eğitimine başladıktan sonra sistem içindeki bilgi akışının sonucu olarak (seminerler, arkadaşlarının deneyimleri) öğrenciye başka bir program veya üniversite daha çekici gelebilir. Veya farklı nedenlerle öğrencinin ilgi alanı değişebilir ve öğrenci yeni bir alana ilgi duymaya başlayabilir.

Deneyimlerime göre öğrencinin üniversiteye başladıktan sonra program ve üniversite değiştirmek istemesi istisna değil, tam tersine çok rastlanan bir durumdur. Ülkemizdeki birçok üniversitenin örnek aldığı ABD üniversite sisteminde öğrencinin bölüm ve üniversite değiştirmesinin önünde engel yoktur. Kanımca doğrusu da budur. Fakat ülkemizdeki merkezi sistem aşırı kontrolcü davranarak öğrencilerin yatay geçişlerine geçmişte ciddi kısıtlar getirmiştir. Üniversite entelektüel bir hizmet olmalı iken, alın yazısı konumuna getirilmiştir. Bunun sonucu olarak seçmiş olduğu üniversite veya programdan memnun olmayan öğrencilerin büyük çoğunluğu için sınava yeniden girmekten başka çare kalmamıştır. Örneğin 2013 yılında sınava giren öğrencilerin neredeyse %30'unu (1,923,000 öğrenciden 561,000'i) önceki yıllarda bir yükseköğretim programına yerleşmiş adaylar oluşturmuştu. Bu şekilde birçok öğrencinin eğitim maliyetleri yükseltilmiş ve kariyerleri geciktirilmiştir.

Problemin farkında olan YÖK zaman zaman çözüm çabaları içine girmiştir. Örneğin Temmuz 2014 yılında, tam da tercih döneminin başında YÖK'ten gelen (ve adayların epey kafasını karıştıran) bir yazı ile yatay geçiş iki farklı şekilde yapılmaya başlanmıştır. Problemin tam olarak çözülmediğini farkedilen yeni YÖK Başkanımızın ilk icraatlarından birisi yatay geçişleri yeniden düzenlemek olmuştur. Yeni uygulamayı hem zamanlaması açısından hem de getirdiği esneklik açısından olumlu buluyorum. Yeni uygulama çerçevesinde üniversiteler bahar döneminde her sınıfa program kontenjanlarının %20'si kadar yatay geçiş kontenjanı açabilecekler. Güz döneminde ise her sınıfa program kontenjanlarının %30'u kadar iç (ve aynı sayıda dış) yatay geçiş kontenjanı açmaya mecburlar. Yatay geçişlerde üniversitelerin arayabileceği tek şart programın taban puanı olacak.

Artılar

- 1) **Öğrenciye tanınan esneklik:** Kanımca yeni sistemin en önemli avantajı öğrenciye tanıdığı esnekliktir. Nedeni ne olursa olsun yanlış program veya üniversitede olduğunu düşünen öğrenci sınava yeniden

girmek zorunda kalmayacak ve puanının yettiği bir programa transfer olabilecektir. Özellikle benzer bir programa geçen öğrenci almış olduğu derslerin bir kısmını saydırabileceğinden gereksiz zaman kaybının da önüne geçilmiş olacaktır.

- 2) **Merkezi sistemin liberalleşmesi:** Ülkemizdeki üniversiteye girişi sistemi son derece katı merkeziyetçi bir sistemdir. Öğrenci sınav puanı ve tercihleri doğrultusunda bir programa “yerleştirilmekte”dir. Yatay geçiş sistemi ise bu sistemi önemli ölçüde liberalleştirmektedir. Yatay geçiş ile ilk yerleştirme arasındaki en önemli fark, yatay geçişte öğrencinin istediği kadar başvuru yapıp kabul aldığı programlar arasında seçim yapabilme serbestliğinin olmasıdır. İlk yerleştirmeyi piyasada fiyatların belirlendiği bir pazar mekanizması (auction) olarak düşünürsek, yatay geçiş, belirlenmiş fiyatların uygulandığı bir ikinci pazar (secondary market) oluşturmaktadır. Taban puan sistemi ile öğrenci için belirsizlik büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır.
- 3) **Sınav sistemindeki şişmenin engellenmesi:** Programından memnun olmayan öğrencilerin sınava yeniden girmesi, sınava giren öğrenci sayısını ciddi olarak artırmakta idi. Bu hem sınavın topluma maliyetini artırmakta hem de lise mezunlarını üniversite öğrencileri ile rekabete zorlamakta idi. Yeni uygulama ile üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmı sınava girmeyip yatay geçişi seçebilecekler.
- 4) **Üniversitelere geri bildirim:** Var olan sistemde öğrenci hareketliliği düşük olduğundan, üniversiteler merkezi sistemle yerleştirilen öğrencilerin büyük çoğunluğunun mezuniyete kadar yerleştirildikleri programda kalacaklarını varsayabiliyorlar. Şartlar ne olursa olsun öğrencinin hizmet vericiyi reddedemeyeceği bir sistem verilen hizmetin kalitesinin yükselmesi için gereken baskıyı oluşturamaz. Yatay geçişin serbestleştirilmesi, aynı zamanda üniversite ve programlar için bir geri bildirim sistemi oluşturacak ve böylelikle sistemdeki kaliteyi yukarıya doğru zorlayacak. Hatırı sayılır sayıda öğrenci kaybeden üniversiteler öğrenci memnuniyetsizliğinin nedenlerini araştırarak ve gerekli gördükleri iyileştirmeleri yapacaklar. Devlet üniversitelerinde bu avantajın yaşama geçirilebilmesi için üniversite bütçesinin öğrenci sayısı ile ilişkilendirilmesi gerekli. Bu şart gerçekleşmezse üniversite için yatay geçiş ile öğrenci kaybetmek bir avantaja dönüşebilir.
- 5) **Program kontenjanlarına geri bildirim:** Bir ülkenin yüksek öğrenim sisteminde program kapasitelerinin ülkenin ihtiyaçlarına göre belirlenmesi gerekir. Fakat maalesef ülkemizde kontenjanların belirlenmesinde çok daha farklı faktörler rol oynuyor. Yeni yatay geçiş sistemi öğrenci hareketliliği üzerinden programlara önemli bir geri bildirim yapacak ve program kontenjanlarının belirlenmesinde rol oynayabilecek. Yatay geçişi arz-talep dengesine doğru hareketlenmeyi sağlayabilecek bir serbest piyasa uygulaması olarak görmek mümkün.

Eksiler

- 1) **Tek fırsat:** Öğrenci sadece bir defa yatay geçiş yapabilmekte. Yatay geçiş yapan öğrencinin tek hareketlilik şansı, geldiği program geri dönmek. Sisteme esneklik getiren bir uygulamaya neden böyle bir kısıtlama getirildiğini anlamakta zorlanıyorum. Hazırlıkta yatay geçiş yapan bir öğrenci birinci sınıfın sonunda yeni programından veya üniversitesinden de memnun değilse ne olacak? Yatay geçişin bir öğrenci hakkı olarak algılanması olumlu bir adım olduğu kadar bu hakkın bir kere ile kısıtlanması olumsuz. Birakalım öğrenci istediği yerde istediği şeyi okusun, ve yedi yıl kısıtının içinde kalmak kaydı ile kendi hedefleri doğrultusunda istediği kadar program değişiklik yapabilsin.

- 2) **Minimum puan kuralının delinmesi:** YÖK 2015’den itibaren hukuk ve tıpta minimum puan uygulamasına başladı. İlerleyen yıllarda başka alanlarda da minimum puan belirlenmesi mümkün. Fakat bu yıl uygulanan yatay geçişlerde minimum puan aranmadı. 2014 yılında hazırlığa giren ve 2015 Eylül’ünde hukuk birinci sınıfta olacak öğrenciler minimum puanın altında puanlar ile hukuğa yatay geçiş yapabildi. Bu gelecekte de mümkün—örneğin 2014 yılında uluslararası ilişkilere giren bir öğrenci 2016 yılında taban puanı 2014 yılının taban puanından yüksek olması kaydı ile, minimum puan şartı aranmaksızın hukuğa yatay geçiş yapabilecek.
- 3) **Taban puan odağı:** Yatay geçiş başvurusu alan üniversiteler taban puan dışında kriter kullanamıyorlar. İkinci sınıfın sonunda yatay geçiş için başvuran öğrencinin iki yıllık not ortalamasına bakmayıp (hazırlık dahil) 3 yıl önce almış olduğu ÖSS puanına bakmak kanımca iki nedenle yanlış:
 - Taban puanlar her yıl değişiyor. Taban puanı sürekli yükselen bir bölüme öğrencinin 3 yıl önce aldığı puan ile girebilecek olması üniversiteye girişi sisteminin üzerine titrediği eşitlik ilkesine ters düşmekte.
 - Bu uygulama ÖSS puanının raf ömrünü uzatıyor ve iyi bir puan alan öğrenciye yerleştiği programda performansı ne olursa olsun istediği yerde yeniden başlama şansı veriyor. Halbuki gerçek yaşam bireyleri yaşam boyu performanslarına göre değerlendiriyor ve eski verilere (yaşları ile ters orantılı olarak) daha az önem veriyor.
- 4) **Üniversite kaynakları:** Yatay geçişler sonucu üniversitelerin öğrenci sayıları ciddi şekilde değişebilir. Nüfusu artan üniversiteye daha fazla kaynak verilmezse popüler üniversitelerin eğitim kaliteleri düşebilir. Kontenjanı 100 olan bir programın (hazırlık dahil) 5 sene içinde yatay geçişler ile 300 öğrenciye çıkması teorik olarak mümkündür. Böyle bir büyümeyi dengeleyebilmek için bu bölümün 5 sene içinde öğretim üyesi, sınıf ve diğer öğretim alanları kapasitelerini de üçe katlaması gerekecektir. Pratikte bu kadar büyük bir artış görülmeyebilir, fakat bir programın öğrenci sayısının (%10 bile) artmasının kaynak sonuçları doğuracağı açıktır. Bu soruna getirilebilecek başka bir çözüm de, yatay geçişlerde popüler olan üniversitelerin ve programların ÖSYS kontenjanlarında indirim yapılmasıdır. Rasyonel olmakla birlikte bu çözümün uygulanabileceğini sanmıyorum.

Üzerinde düşünülmesi gereken konular

- 1) **Üniversitelerin kısa vadeli dalgalanmalardan etkilenmesi:** Yatay geçiş sistemi üniversite sistemi ile ilgisi olmayan (örneğin politik) nedenlerden dolayı popülaritesi azalan üniversitelerden öğrenci kaçışını hızlandırabilir. Akademik yönden başarılı olan bir üniversitenin akademi dışı nedenlerden dolayı zayıflaması kanımca milli servetin heba edilmesidir.
- 2) **Daha az popüler programlara darbe:** Yatay geçişlerde öğrencilerin ayrılmak istediği değil geçmek istediği programın kontenjanı esas alınıyor. Dolayısıyla küçük bölümlerin kapanması bile söz konusu olabilir. Örneğin bir vakıf üniversitesinde hukuk kontenjanı 150, siyaset bilimi kontenjanı ise 30 ise, hukuğun ilk baharda yatay geçiş kontenjanı 30 olacağından siyaset bilimine burslu girmiş öğrencilerin büyük çoğunluğu hemen hukuğa geçebilir. Aynı sorun temel bilimler ile mühendislik veya tıp arasında yapılacak yatay geçişlerde de yaşanabilir. Programlar arası geçişler ile öğrencilerin sisteme sinyal vermesinin yararlı olduğunu düşünüyorum, fakat öğrenci sayılarında dramatik değişimlerin programları zor durumda bırakacağını düşünüyorum.

- 3) **Vakıf üniversitelerine darbe:** Yeni yatay geçiş sistemi devlet üniversitelerinin kapasitelerini ciddi ölçülerde artırmaktadır. Ülkede toplam öğrenci sayısının %93'ünün (birinci eğitimde %85) devlette olduğu düşünülürse, yeni uygulamanın sonucu olarak vakıf üniversitelerinin öğrenci kaybetmesi beklenebilir. %30 yatay geçiş kontenjanı sayesinde sadece bir yıl içinde (puanları yeterli olan) tüm vakıf üniversitesi öğrencilerinin devlet üniversitelerine yatay geçiş yapmaları mümkündür. Olası bir senaryo, vakıf üniversitelerinin iki gruba ayrışmasıdır: devlet üniversitelerinden daha iyi eğitim verdiği kabul edilen ve ücretsiz okumak yerine daha kaliteli eğitime para vermeyi seçen öğrencilerin gittiği birinci sınıf vakıf üniversiteleri ile devlet üniversitelerine giremeyen öğrencilerin gittiği üçüncü sınıf vakıf üniversiteleri. Şu anda bu iki grup zaten mevcut, fakat iki grubun arasında çok sayıda üniversite var ve bu üniversiteler bu iki gruptan birisine yönelmeye zorlanabilirler.
- 4) **Vakıflar arası yatay geçiş rekabeti:** Vakıf üniversitelerinde farklı burs seviyeleri bulunmaktadır. Bir programın taban puanı burssuz kontenjanının taban puanı tarafından belirlenmektedir ve birçok üniversitede oldukça düşük seviyelerdedir. Dolmamış olan programların ise taban puanı baraj puanına yakındır. Dolayısıyla, bir vakıf üniversitesine yatay geçiş yapmak için gereken puan çok düşük olabilir. Yatay geçişlerde verilecek olan burslar üniversitelere bırakılmış olduğundan, vakıflar arasında bir burs savaşı çıkabilir. Nitekim ilk uygulamada bir üniversite yatay geçişte puana bakılmaksızın %75 burs vermiştir. Bu tür bir burs savaşı birçoğu zaten maddi olarak çok güçlü olmayan bazı vakıf üniversitelerini daha da zor durumda bırakabilir.

Sonuç olarak, yeni yatay geçiş uygulamasını olumlu buluyorum ve destekliyorum. Eksiler başlığında saydığım sorunların üstesinden gelmek bence kolay: öğrenciye sınırsız yatay geçiş hakkı tanınmalı, minimum puan kuralı uygulanacak ise yatay geçişte de uygulanmalı ve özellikle ilerleyen sınıflarda üniversitelerin ÖSYS puanının yanında öğrencinin not ortalamasını da göz önüne almasına izin verilmeli. Bunların yanında, tabii ki devlet üniversitelerine öğrenci sayıları ile orantılı paralel bütçeler verilmesi gerekiyor.

Yatay geçişi prensipte desteklememe rağmen öngörülen oranları üniversitede kapasite ve kaynak planlama açılarından biraz yüksek buluyorum ve üniversitelerin ciddi öğrenci sayısı dalgalanmaları ile baş etmekte zorlanacağını düşünüyorum. Bahar döneminde %10 ve güz döneminde %15 gibi daha küçük yatay geçiş kontenjanlarının amaca yeterince hizmet edebileceğini düşünüyorum. Diğer bir alternatif ise üniversitelere güz döneminde %30 yatay geçiş oranını empoze etmek yerine verilen bir aralıkta (örneğin %10 ile %20 arasında) kendilerine uyan bir oran seçmelerine izin vermektir.

Yeni yatay geçiş uygulamasının daha az popüler program ve üniversitelere, ve özellikle vakıf üniversitelerine etkisi konularında bazı uyarılarda bulundum; sonuçları yaşayıp göreceğiz. Yeni uygulama ülkemize hayırlı olsun.

Erhan Erku, 30 Ocak 2015